

Озера Турійського району як складові природозаповідного фонду

В статті розглядаються природні та природньо-господарські передумови розвитку природно-заповідного фонду Турійського району. Обґрунтовано перспективи його розширення. Складено карту об'єктів та територій природозаповідного фонду Турійського району. Оцінено сучасний стан природозаповідного фонду Турійського району. На сьогодні в районі є лише 15 об'єктів і територій природозаповідного фонду. Лише для 7 об'єктів природозаповідного фонду місцевого значення встановлені межі в натурі. Проаналізовано охопленість озер району різними організаційними формами природозаповідання. Встановлено, що лише 3 озера (Велике, Святе, Олександрівське) є гідрологічними заказниками місцевого значення. Запропоновано шляхи та заходи для ширшого включення озер до природозаповідного фонду Турійського району.

Ключові слова: Турійський район, озера району, об'єкти та території природозаповідного фонду, охопленість озер району різними організаційними формами природозаповідання.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку суспільства перед ним гостро постають екологічні питання. Існуючі та постійно виникаючі загрози для довкілля вже сьогодні роблять середовище існування людини все більш екстремальним. З часом ці тенденції лише посилюватимуться. Тому зростає актуальність та суспільна потреба в охороні природи. Однією з форм охорони навколишнього середовища є заповідна справа – комплекс організаційних, правових, наукових, економічних і виховних заходів, спрямованих на збереження унікальних і типових ландшафтів чи окремих їх компонентів та природних об'єктів (видів рослинного і тваринного світу, насамперед рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення та занесених до Червоної книги, геологічних, водних та геоморфологічних утворень тощо) [5]. Вирішення цього завдання дозволяє оптимізувати стан навколишнього середовища, покращити умови проживання і життєдіяльності людини, раціонально використовувати природну спадщину у наукових,

природоохоронних, рекреаційних та інших цілях. Перспективним у плані заповідання є Турійський район, оскільки він багатий на рідкісну флору і фауну, мальовничі краєвиди, цікаве поєднання лісових, лучних, водно-болотних та озерних комплексів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання формування та розвитку природно-заповідного фонду на теренах Волинської області висвітлено у працях Т. Андрієнко, О. Димшиць, І. Залеського, Ф. Зузука, З. Карпюк, І. Ковальчука, В. Коніщука, С. Кукурудзи, В. Матейчика, О. Міщенко, Т. Павловської, Н. Тарасюк, Ф. Тарасюка, В. Трохимука, В. Тутейка, М. Хими́на, Л. Черчик, П. Яценка та інших [2, 5]. Стосовно Турійського району хотілось би виділити роботи Т. Павловської, І. Ковальчука, Л. Чижевської [3] та М. Шевчука, О. Сергушка [7].

Мета і завдання статті. Метою статті є проведення оцінки можливості ширшого включення озер до мережі об'єктів та територій природозаповідного фонду Турійського району. У зв'язку із цим ставились наступні завдання:

- оцінити сучасний стан природозаповідного фонду Турійського району;
- проаналізувати охопленість озер району різними організаційними формами природозаповідання;
- запропонувати шляхи та заходи для ширшого включення озер до природозаповідного фонду Турійського району.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Територія дослідження, згідно схеми геоморфологічного районування [1], знаходиться в межах Турійсько-Оваднівського денудаційного району. Особливістю району є те, що на його просторах трапляються денудаційні форми рельєфу: хвилясті, з положистими схилами, межиріччя. Але рельєф цієї денудаційної поверхні дуже нерівний. Його характеризують то численні западини, створені ще в дольодовикову епоху, то карстові лійки, зайняті іноді озерами, то давні долини, замулені льодовиковими відкладами, зокрема озерно-льодовиковими. Поверхня Турійсько-Оваднівського району в багатьох місцях перевищує 200 м н.р.м., причому не окремими горбами, а

широкими масивами, найбільшими з яких є Турійський, Оваднівський, Володимир-Волинський, Купичівський, Озютицький тощо. Ці масиви, вкриті родючими перегнійно-карбонатними ґрунтами, з давніх давен використовувались у рільництві. По цих масивах протікали ріки ще в дольодовиковий період; у наш час простягається Головний Європейський вододіл дуже звивистою і невиразною смугою через села Бійницю – Стенжаричі – Олеськ. Поряд з вододільними денудаційними підвищеннями є значні улоговини, утворені дольодовиковими ріками і карстовими процесами, але в льодовикові епохи замулені моренними і озерними відкладами і зараз зайняті заболоченими рівнинними пониженнями. Деякі з них мають виразну форму долин (наприклад, долина, в якій починається р. Турія), інші – розлогих знижень (у верхів'ях Стоходу або в районі с. Мосур) [1].

На території району налічується 35 озер, протікає 2 річки: Турія, Стохід. Найбільшою є річка Турія. Площа її водозбору складає 2900 км². Річка має 15 приток довжиною більше 10 км – 10 правих і 5 лівих. Найбільшими з них є р. Воронка (33,7 км), р. Дурниця (28,3 км) і р. Рудка (28,3 км). Лісистість в цілому по басейну складає 17,9%, заболоченість – 4,22%, розораність – 36,7%, еродованість ріллі при цьому становить 0,28%. Урбанізованість в басейні річки – 3,78%. Коефіцієнт густоти річкової мережі становить 0,15 – 0,22 км/км². Звивистість річки – 1,22 [3].

На озерах Соминське, Величі і Пісочне побудовано бази відпочинку. Впорядковано місця для відпочинку на озерах Селище і Черепаха. Район відносно бідний на корисні копалини, добувають пісок, глину, торф. Великі можливості тут для розвитку "зеленого" туризму. Клімат району помірно континентальний. Середньорічні температури: літня + 19 °С, зимова - 5°С. Кількість опадів 580-600 мм [1].

Найбільш поширеними ґрунтами в межах басейну р. Турія є: дерново-підзолисті глеюваті піщані і глинисто-піщані – 21,1 % від загальної площі басейну, дерново-підзолисті глеюваті і легкосуглинкові (15,0%) і дерново-підзолисті піщані і глинисто-піщані (12,8%).

В системі геоботанічного районування басейн р. Турія знаходиться в межах Середньо-Дніпровської підпровінції Східно-Європейської провінції Європейської широколистяної області. Природна рослинність займає приблизно 48,42% від загальної площі бруто. На території басейну представлена лісова (17,9% площі басейну), лучна (28,26%), болотна (4,22%) та інші типи рослинності. Найбільш поширеними породами в лісах басейну річки Турія є дуб, ясен і липа (35,7% від загальної площі басейну) та сосна звичайна (30,5%). Луки переважають заплавні, місцями в поєднанні з лісами, чагарниками, болотами і сільськогосподарськими землями [5].

Найбільш поширені такі природні комплекси: зандрові рівнини із зеленомоховими і чорничниковими сосняками з домішкою дрібнолистяних порід на дерново слабо- і середньопідзолистих ґрунтах; на південному сході району – денудаційні рівнини, складені карбонатними породами і перекриті місцями водно-льодовиковими відкладами з різнотравно-злаково-осоковими луками і дубово-сосновими лісами на дерново-карбонатних і дерново-слабопідзолистих ґрунтах; на північному сході району – кінцево-моренні гряди і горби з дубово-грабовими лісами з домішкою сосни на дерново-слабопідзолистих ґрунтах; на крайньому півдні – слабопологі схили з карстовим мікрорельєфом, покриті в минулому різнотравно-злаковими луками і дубово-сосновими лісами на дерново-карбонатних ґрунтах; в долинах Турії та Стоходу поширені заболочені заплави із крупно-злаково-осоковими луками на торфовищах, частково осушені [1].

На Турійщині є чимало природних та історичних пам'яток, а Літинський парк – найкращий із п'яти пам'яток садово-паркового мистецтва, які існують на Волині. Серед усіх природозаповідних об'єктів Турійського району лише дві пам'ятки садово-паркового мистецтва (Здоров'я і Літинський) мають загальнодержавне значення (рис. 1). Всі інші об'єкти – місцевого значення. З них – заповідне урочище місцевого значення («Бобли»), зоологічна пам'ятка природи місцевого значення («Козакова нива»), 3 лісових заказники місцевого значення (Кошляк Радовичівський, Мокрецький і Кульчинська соснина), 5

загальнозоологічних заказників місцевого значення (Озерянський, Осівський, Соловичівський, «Бобли», Туричанський) і 3 гідрологічних заказники місцевого значення (Озеро Велике, Озеро Святе, Озеро Олександрівське) [4].

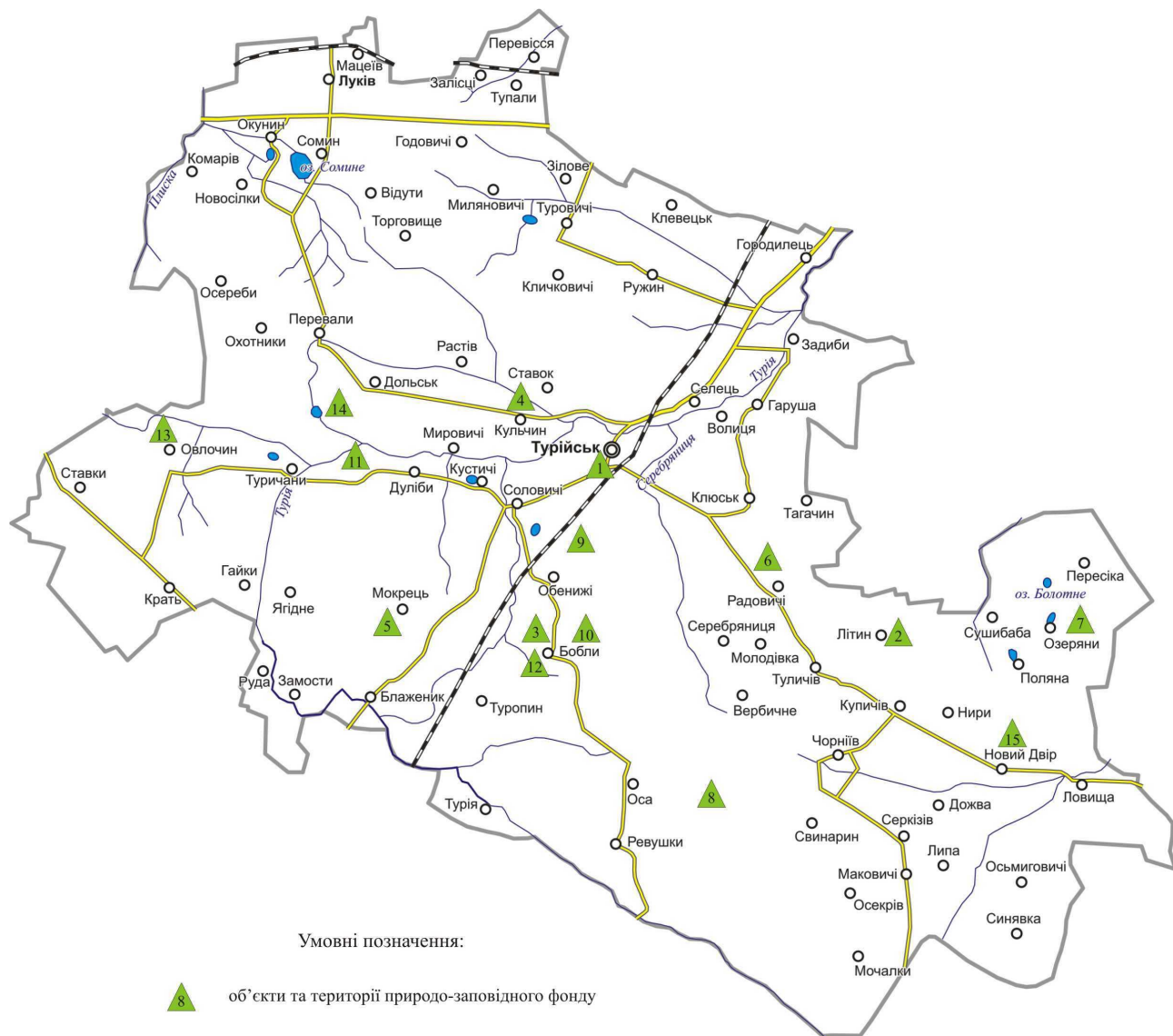

Рис. 1. Об'єкти та території ПЗФ Турійського району

Цифрами на карті позначено:

1. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Здоров'я» має площу 13,6 га, створений Указом Президента України від 20.08.1996 № 715/96 на території Луківської селищної ради. Природоохоронний статус надано для збереження мальовничого парку, створеного у другій половині XIX століття. У парку зростають кущі та дерева, вік деяких з них – понад 250 років [4];

2. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення «Літинський» має площу 8,4 га, створений рішенням облвиконкому від 11.07.1972 № 255. Знаходиться на території Туличівської сільської ради, в с. Літин. На плані парк має форму прямокутника, який простягається з півночі на південь. Рельєф території рівнинний, майже плоский з нахилом у сторону долини струмка. Це відповідає вимогам побудови класичної садиби, будова якої розташовувалась у партерній частині парку, але до наших днів не збереглася. У парку виділяються 3 послідовно розміщених одна за одною частини: на початку — фруктовий сад, за ним — власне парк, у кінці знову фруктовий сад. Кожна з цих частин відрізняється функціональним призначенням та характером насаджень. Вони чітко відділені одна від одної широкими алеями. Від входу в парк відходить головна алея, яка є основною домінантою його планування. Розташування вікових дерев свідчить, що через парк проходила мережа прогулянкових алей і доріжок [4];
3. Зоологічна пам'ятка природи місцевого значення «Козакова нива» (0,8 га), створена рішенням облвиконкому від 26.09.1977 № 468 у Боблівській сільській раді з метою збереження лісової ділянки мішаного лісу, де мешкають чорні лелеки, які щороку виводять своє потомство, занесені до Червоної книги України і потребують ретельної охорони [2];
4. Лісовий заказник місцевого значення «Кульчинська соснина» (51,7 га), створений рішенням облвиконкому від 31.10.1991 № 226 в межах Кульчинської сільської ради з метою збереження цінного лісового масиву сосни звичайної, розташованого в межах населеного пункту [4];
5. Лісовий заказник місцевого значення «Мокрецький» (898,0 га), створений розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 26.05.1992 № 132 у Мокрецька сільській раді. На території заказника знаходяться цінні високобонітетні насадження ясена звичайного, модрина європейської, ялини звичайної, дуба черешчатого, сосни звичайної. Місце зростання підсніжника звичайного, цибулі ведмежої, любки дволистої.

- Також це місце мешкання та розмноження лелеки чорного, журавля сірого та борсука європейського, занесених до Червоної книги України [4];
6. Лісовий заказник місцевого значення «Кошляк Радовичівський» (689,0 га), створений розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 26.05.1992 № 132 у Туличівській сільській раді з метою збереження цінного лісового масиву сосново-березових насаджень, що відносяться до лісів першої групи. Серед великої кількості рослинних угруповань росте лілія лісова (занесена до Червоної книги України), місце мешкання і розмноження різноманітних видів ссавців, птахів і плазунів;
 7. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Озерянський» (2736,0 га), створений рішенням облвиконкому від 31.10.1991 № 226 знаходиться на теренах Озерянської сільської ради. Створений з метою збереження цінного природного комплексу, що сосново-дубових, березово-осикових лісів, де мешкають та розмножуються дикі тварини: борсук, видра річкова, лелека чорний, журавель сірий, що занесені до Червоної книги України [2];
 8. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Осівський» (5137,0 га), створений розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 26.05.1992 № 132 на території Боблівської сільської ради з метою збереження цінного природного комплексу високобонітетних сосново-дубових та березово-вільхових насаджень з домішкою ясена, з густим підліском крушини, ліщини, калини та різноманітним різнотрав'ям, ягідниками, що створює сприятливі умови для мешкання і розмноження різних видів фауни, занесених до Червоної книги України: лосів, оленів, диких кабанів, козуль, борсуків та видри річкової [2];
 9. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Соловичівський» (1326,0 га), створений розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 26.05.1992 № 132 на території Соловичівської сільської ради з метою охорони і збереження місць мешкання і розмноження диких видів тварин (журавля сірого і лелеки чорного), занесених до Червоної

книги України, а також природного комплексу, який включає сосново-березові насадження, з підліском ліщини, крушини, калини, акації білої та 7 озер з різноманітною іхтіофауною [2];

10. Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Бобли» (432,0 га), створений розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 № 18-р на території Боблівської сільської ради з метою збереження природного комплексу, що включає насадження сосни звичайної з домішкою дуба черешчатого, берези бородавчатої та вільхи клейкої, що зростають у вологій суборі, та різноманітні рослинні угруповання. Це створює сприятливі умови для розведення парнокопитних, хутрових звірів, бобрової та болотної дичини, зокрема зустрічаються тут лосі, дикі кабани, козулі, олені, борсуки, а також журавель сірий та лелека чорний, занесені до Червоної книги України [2];

11. Зоологічний заказник місцевого значення «Туричанський» (660,0 га), створений розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 26.05.1992 № 132 на території Дулібівської сільської ради з метою охорони і збереження природного комплексу, який об'єднує високобонітетні сосново-березові насадження з домішкою вільхи чорної, осики, ялини і черешчатого дуба, де в нижньому ярусі велика чисельність чагарниково-трав'яної рослинності, зокрема лілія лісова, плавун колючий, венерині черевички, занесені до Червоної книги України. А також місць мешкання і розмноження диких тварин і птахів: дикі кабани, козулі, зайці, білки, велика чисельність співучих птахів і борової дичини [4];

12. Заповідне урочище місцевого значення «Бобли» (25,4 га), створене рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 № 4/3 на території Боблівської сільської ради з метою збереження цінного природного комплексу, типового для лісових насаджень Поліської зони Волині, який представлений високопродуктивними дубовими насадженнями з домішкою вільхи чорної, граба, берези, сосни [2];

13. Гідрологічний заказник місцевого значення «Озеро Велике» (16 га),

створений розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 № 18-р на території Овлочинської сільської ради. Охороняється озеро карстового походження глибиною понад 20 м, місце розмноження численної орнітофауни [7];

14. Гідрологічний заказник місцевого значення «Озеро Святе» (19,2 га), створений рішенням Волинської обласної ради від 30.05.2000 № 12/3 на території Дольської сільської ради. Під охороною перебуває озеро карстового походження глибиною 4,5 м, оточене лісом, частково замулене, місце гніздування багатьох видів птахів, зустрічається видра річкова [3];

15. Гідрологічний заказник місцевого значення «Озеро Олеандра» (31,4 га), створений рішенням Волинської обласної ради від 30.05.2000 № 12/3 на території Новодвірської сільської ради. Охороняється озеро карстового походження глибиною 11 м із чистою прозорою водою, де трапляється вугор річковий [7].

Аналізуючи сучасний стан природо заповідних об'єктів, слід відмітити, що лише для 7 об'єктів ПЗФ місцевого значення межі встановлені в натурі [3]:

- лісовий заказник «Кошляк Радовичівський»;
- гідрологічні заказники «Озеро Святе», «Озеро Велике»;
- загальнозоологічні заказники «Соловичівський», «Озерянський»;
- заповідне урочище «Бобли»;
- зоологічна пам'ятка природи «Козакова нива».

Проекти відведення земель для природоохоронних об'єктів не розроблені. В основному ПЗФ району представлений лісовими та загальнозоологічними заказниками, а також парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. В той же ж час питанням охорони озер приділяється дуже мало уваги: створено лише 3 гідрологічних заказники місцевого значення, а також частково під охороною перебуває 7 озер у загальнозоологічному заказнику місцевого значення «Соловичівський».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз природозаповідного фонду Турійського району показав недостатність

охоплення озер району різними формами природозаповідання. В той же ж час в межах району є 35 природних озер, що становить 13 % водойм такого типу на Волині. Особливістю озер району є те [7], що 4 озера розміщені в басейні Західного Бугу та підпадають під водозбірний басейн Вісли й Балтійського моря, а 31 перебуває в басейні річки Прип'ять та відповідає водозбору Дніпра й Чорного моря. Територіально розміщення озер характеризується кучними групами з північного заходу на південний схід уздовж уявної лінії через населені пункти Комарів-Дольськ-Соловичі-Радовичі-Озеряни. Таке їх розміщення пов'язане з геологічними процесами часів дніпровського зледеніння, що спричинило карстове походження озер вздовж зазначеної лінії. У груповому відношенні виділяються озера [7]:

- бузької групи (Овлочинської – біля с. Овлочин) – Мале, Велике, Неретва;
- північної – Окунин, Сомин;
- західної (Дольської – навколо с. Дольськ) – Дольське, Святе, Бабино, Городжене, Охотники, Мишно, Туричанське, без назви біля с. Растів;
- центральної (Турійської – нижче районного центра смт Турійськ) – Кустичі, Селище, Турійське, Ключьке, Черепаха, Кошлякоко, Рудно, Батинське, Тагачинське, Велище, Батинське;
- східної (Озерянської – вище від с. Озеряни) – Пересіка, Гнильбище, Панське-І, Погоріле, Бережисте, Болотне, Озерянське, Пісочне, Перевірське, Щуче, Зміїнець.

Отже, виходячи із оцінки лімнологічної цінності озер району доцільно розширювати мережу об'єктів і територій ПЗФ району, призначених для охорони озер. Найбільш перспективними територіями для розширення нам видається схід Турійського району, де розміщена озерянська група озер. Тут на перспективу може бути створений регіональний ландшафтний парк, а можливо й національний природний парк для охорони унікальних озер. Також об'єктом для першочергового заповідання, на нашу думку, є оз. Сомино – перлина серед турійських озер, одне із найглибших і найвідоміших озер Волинської області.

Джерела та література:

1. Атлас Волинської області / [відп. ред. Ф. В. Зузук]. – М.: Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. – 42 с.
2. Природозаповідні об'єкти і території Турійського району. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-3.html>
3. Павловська Т. С. Сучасний стан природно-заповідної мережі басейну р. Турія. [Текст] / Т.С. Павловська, І.П. Ковальчук, Л.Т. Чижевська. // Фізична географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 1(69). – С. 44-53.
4. Природозаповідний фонд Турійського району. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3D>
5. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області [Текст]: колективна монографія. / В.О. Фесюк [та ін.]; ред. В. О. Фесюк. – К.: ТОВ «Підприємство «Ві Ен Ей», 2016. – 316 ст.
6. Химин М. Природно-заповідний фонд Волинської області. [Текст] / М. Химин, В. Тутейко, О. Грицай ін. – Луцьк: Ініціал, 1999. – 48 с.
7. Шевчук М.Й. Природно-ресурсний потенціал озерних екосистем Турійського району Волинської області. [Текст] / Михайло Шевчук, Олександр Сергушко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Екологія. – 2016. – №7. – С. 102-106.

References

1. Atlas Volynskoi oblasti / [vidp. red. F. V. Zuzuk]. – M. : Komitet heodezii i kartohrafiia SRSR, 1991. – 42 s.
2. Pryrodozapovidni ob'iekty i terytorii Turiiskoho raionu. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-3.html>
3. Pavlovska T. S. Suchasnyi stan pryrodno-zapovidnoi merezhi baseinu r. Turiia. [Tekst] / T.S. Pavlovska, I.P. Kovalchuk, L.T. Chyzhevska. // Fizychna heohrafiia ta heomorfolohiia. – 2013. – Vyp. 1(69). – S. 44-53.
4. Pryrodozapovidni fond Turiiskoho raionu. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%>
5. Suchasnyi ekolohichni stan ta perspektyvy ekolohichno bezpechnoho stiikoho rozvytku Volynskoi oblasti [Tekst]: kolektyvna monohrafiia. / V.O. Fesiuk [ta in.]; red. V.O. Fesiuk. – K.: TOV «Pidprijemstvo «Vi En Ei», 2016. – 316 st.
6. Khymyn M. Pryrodno-zapovidnyi fond Volynskoi oblasti. [Tekst] / M. Khymyn, V. Tuteiko, O. Hrytsai in. – Luts'k: Initsial, 1999. – 48 st.

7. Shevchuk M.I. Pryrodno-resursnyi potentsial ozernykh ekosystem Turiiskoho raionu Volynskoi oblasti. [Tekst] / Mykhailo Shevchuk, Oleksandr Serhushko // Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Ekolohiia. – 2016. – №7. – S. 102-106.

Василий Фесюк, Инна Демьяненко

Озера Турийского района как составляющие природозаповедного фонда

В статье рассматриваются природные и природно-хозяйственные условия развития природно-заповедного фонда Турийского района. Обосновано перспективы его расширения. Составлено карту объектов и территорий природозаповедного фонда Турийского района. Оценено современное состояние природозаповедного фонда Турийского района. На сегодня в районе существуют только 15 объектов и территорий природо-заповедного фонда. Только для 7 объектов природно-заповедного фонда местного значения установлены границы в натуре. Проанализированы охваченность озер района различными формами природозаповедывания. Установлено, что только 3 озера (Великое, Святое, Александровское) – гидрологические заказники местного значения. Предложены пути и мероприятия для более широкого включения озер в природозаповедный фонд Турийского района.

Ключевые слова: Турийский район, озера района, объекты и территории природозаповедного фонда, охваченность озер района различными организационными формами природозаповедывания.

Vasyl Fesyuk, Inna Demyanenko

Lakes of Turiysk district as components of nature reserves

The article considers the natural and natural-economic conditions for the development of the nature reserve fund of the Turiysk district. The prospects of its expansion are justified. A map of objects and territories of the nature reserves of the district was drawn up. The modern condition of the nature reserves of the Turiysk district is estimated. For today in the area there are only 15 objects and territories of nature reserve fund. Only for 7 objects of the nature reserve fund of local importance are the boundaries in kind. The coverage of the lakes of the district with various forms of nature preaching is analyzed. It is established that only 3 lakes (Velyke, Sviate, Olexandrivske) are hydrological reserves of local significance. Ways and measures for the inclusion of lakes in the nature reserves of the Turiysk district are proposed.

Key words: Turiysk district, lakes of the district, objects and territories of the nature reserve fund, the lakes of the district are covered by various organizational forms of nature conservation.